

Raj Rozália–Nagy István

A MENYASSZONY ÉS A VŐLEGÉNY LAKODALMI ÖLTÖZETÉNEK VÁLTOZÁSAI A VAJDASÁGI MAGYARSÁG KÖRÉBEN

Bácska és Bánát

Egy nép műveltségének táji jellegét erősen magukon viselik az emberi élethez fűződő szokások, így a lakodalmi szokásrend is. Az emberélet fordulói közül a legjelentősebb eseménynek talán a menyasszony és a vőlegény egybekelése, a házasságkötés mondható, amivel valójában egy új családot alapoznak meg. A kutatások azt mutatják, hogy ez a történelem folyamán, a föld minden táján, általában ünnepélyes események közepette zajlik.

A házasságkötés cselekménysorozatának talán legfontosabb s egyben a leglátványosabb része a lakodalom, mely átmeneti rítus az ifjúkorból a felnőttkorba, a hagyományos paraszti életformában pedig a legjelentősebb táncolási, tánctanulási, mulatási alkalom is volt. A lakodalom szokásrendszerét, a népek házassági szokásait az etnográfia, a kulturális antropológia és a szociológia már a középkor végétől vizsgálja.

Tanulmányunk célja a *viselet vizsgálata. A menyasszony és a vőlegény lakodalmi öltözetének változásait* követjük nyomon. Viseletkutatásunk Vajdaság 15 falujára terjedt ki, az itt közölt összehasonlító felmérések azonban csak kilenc közösség (Doroszló, Gombos, Kupuszina, Torda, Magyarittabé, Bezdán, Debelyacsa, Bajmok, Bajsa) menyasszonyainak és vőlegényeinek koronkénti öltözetére vonatkoznak, így e dolgozatunk csupán kivonata a témával kapcsolatos tanulmányunknak.

Vizsgálódásaink során a legrégebbi adatokat az 1800-as évek végétől, illetve az 1900-as évek kezdetétől sikerült felfednünk.

Munkánk elsősorban a vidékünkön tett gyűjtőúton szerzett adatokra támaszkodik. A századelőn született idősök elmondásain kívül a megőrzött fotókkal mutatjuk be az átalakulás jelenségét, a polgáriasodás tendenciáját. Vidékünk nemzetiségeinek öltözetével ezúttal nem foglalkozunk.

A menyasszony és a vőlegény viselete az az öltözet, melyet a menyasszony és a vőlegény az esküvőn és a lakodalomban visel.

Idős beszélgetőtársaink szinte valamennyien még ma is úgy tartják, hogy a lakodalom napján dől el a menyasszony sorsa. Hogy jóra vagy rosszra fordul-e az élete. Habár az sok mindentől függ, mondják (betegség, gyermekáldás stb.), leginkább azonban a vőlegénytől, jövendő élete párjától és annak szüleitől. Úgy tartják, hogy ezen a napon a menyasszony a nap díszje. Ezért a lako-

dalomban, esküvőre menet, neki kell a legszebbnek lennie. Rokonsága, öltöztetője mindent meg is tesz ennek érdekében. Igyekezetük külsejének, ruhájának minden részletére kiterjed. Ez tükröződik a kelme minőségén is, de főleg öltöztetéskor figyelnek minden apró részletre, minden ráncra, szalagra, hogy az kifogástalan legyen minden oldalról, így sugallva a menyasszony jövőendő életének alakulását, hogy szerencsében, boldogságban, jómódban bőven legyen része. Mindez főleg a parasztmenyasszonyok esetében volt érvényes.

A menyasszonyi viselet függött az időponttól, az évszaktól, ugyanakkor nagyban tükrözte a család társadalmi rangját, a gazdagságot, a kultúra változását, az egyház közösségbeli szerepét. Magát az öltözet *formáját* illetően az 1900-as évek kezdetén vidékünk szinte valamennyi magyar községe viseletén még igen sok hasonlóságot tapasztalhatunk. Jellemző az ujjas, szoknya, kötény együttes, a több fehér, ünnepi, ráncos, keményített alsószoknya és a szoknyák boka feletti hosszúsága. Ezeket nem szabták. A megfelelő hosszúságú kelméből egymás mellé varrták a széleket, derékban ráncolták és gallérba fogták. A ráncokat arányosan osztották szét, a hasra alig került belőlük. A felöltést hasíték biztosította, mely általában elől volt, de lehetett a bal oldalon is (Bajmok). Aljukon általában fehér lyukhímzés, slingelés díszlett, mely csík a kivetkőzés időszakához közeledve, a minták megnagyobbításával egyre szélesebb lett. Kupuszinán simán visszaszegték az alsószoknyák alját. A három hagyományörző közösségben (Kupuszina, Gombos, Doroszló), több alsószoknyát viseltek általában (számuk koronként változó, 4–6), úgyszintén a menyasszony is, ami által nagyobb hangsúlyt kapott a csípő, mint más falvakban (2–4), de több helyen, így pl. Bajmokon – csakúgy, mint az említett három közösségben – használtak farpárnát is.

A gazdagon ráncolt *felsőszoknya* (szabása megegyezik az alsószoknyáéval) kelméjének színe – Gombos, Kupuszina és Bezdán kivételével – nem volt jellemző. Az 1910–1920-as években Bezdánban fehér vászon volt a felső ráncolt szoknya. Ugyancsak fehér, erősen keményített és apró ráncokba szedett Kupuszinán a szoknya és a kötény is. Gomboson a sűrűn ráncba rakott fehér keményített szoknyához színes selyem vagy más értékes kelméből készült kötény illett, mely sötét színű (sötétkék, bordó, sötétzöld, barna) is lehetett.

Más falvakban, Doroszlón is, a menyasszony öltözete sötétebb színű értékes kelme. Általában bársony vagy rangos selyem. A kötény színe Doroszlón korábban mindig különbözött a szoknyáétól. Selyemből vagy bársonyból készült ez is. Az 1940-es években, amikor a hagyományörző közösségeken kívül már mindenhol fehér ruhát öltött magára a menyasszony esküvője alkalmával, Bajmokon előfordult, hogy a parasztmenyasszony ruhája fekete vagy sötétkék bársony volt, de már kötény nélkül.

A felsőtestre *ujjas* került mindenhol. Ennek szabása és díszítése is igen sok hasonlóságot mutatott abban az időben. A szoknyához hasonló rangos, de attól elütő színű vagy fehér kelméből készült. (Doroszlón általában, később Gomboson, Kupuszinán, esetenként a Mária-lányok fehérben, Mária-lány öltözetükben esküdtek.) Derékig a testre szorosan rásimult, deréktól meghosszabbított része pedig (több esetben hátul fodrosan) a szoknyákra kifeküdt.

Az 1930-as években már több helyen (Szabadka, Bezdán), de főleg az 1940-es években (Bajsa, Debelyacsa, Torda, Ittabé) tapasztalható, hogy a hagyomá-

nyok megtartása mellett át akarják venni a korszerűt is, elsősorban azért, hogy elnyerjék közösségük elismerését. A paraszti viselet háttérbe szorulásával a menyasszonyi öltözet is változik, polgáriasodik.

Elsőként elsősorban a blúzféléken mutatkozik a parasztpolgári szabás és díszítés tendenciája, majd dominál, mígnem bekövetkezik a kivetkőzés, a polgárias öltözet elterjedése. A három hagyományörző közösségben az általánosan viselt ujjasfélék sajátos, koronkénti darabjainak szabása és díszítésmódja (*mici, tüledálló, slamposblúz, testállüblúz, angolblúz* a doroszlóiak esetében) nem változott meg a menyasszonyi öltözet esetében sem, egészen a kivetkőzésig, az 1960-as évekig. A blúzfélék között azonban voltak bizonyos rangbeli különbségek. Például a *slamposblúz* vagy az *angolblúz* sohasem készült menyasszonyi öltözetnek Doroszlón. A felsőtesten viselt öltözet esetében Kupuszinán figyelhetjük meg a legtöbb sajátosságot. Itt a fehér szoknyához fekete selyem ujjas, a *drola* illett. Alatta, főleg télen, értékes selyem vállkendőt viselt a menyasszony, melynek rojtjait, helyi hozzáértő asszonyok csomózták díszítésül. Az 1950-es években télen, a fehér blúz tetején fehér *berliner* vállkendőt viseltek a parasztmenyasszonyok.

A *menyasszony lábán* korábban (Kupuszina kivételével, ahol a kivetkőzésig, az 1950-es évekig kék volt) minden esetben fehér a harisnya és pántos (egy vagy két spanglis) fekete bőr a cipő. Később, a jobb módú családban, fekete lakkból is készült, főleg a hagyományörző falvakban.

Az 1930-as években Bajsán, Tordán, Ittabén a lakodalmas násznép között még igen sok ráncos szoknyás leány, illetve asszony volt, de a menyasszonyok ebben az időben már polgári öltözetet, *egyberuhát* viseltek. Bezdánban ebben az időben a hagyományos paraszti menyasszonyöltözetet a fehér szoknya, kötény és blúzféle együttes képezte, rövidebb változatban (fél lábszárat takaró), kevesebb alsószoknyával, újabb, divatos kelméből. Ekkor már fehér cipője is lehetett a sokszoknyás menyasszonynak, ami igazából a mesterlányok viseletére volt jellemző. Bajmokon ekkor még használnak csipőpárnát, szoknyaik boka feletti hosszúságúak. Cipőben a feketén kívül a barnát és a drappot kedvelték.

Külön említést érdemelnek a *menyasszony öltözetének kiegészítői és hajviselete*. Amíg színes, értékes kelméből készült az öltözet, Doroszlón tarka, értékes, rojtos selymekendőt is kötöttek a menyasszony vállára, ujjasa tetejére, melyet korábban mint nagylány, később pedig mint menyecske is viselt. Kupuszinán, mint említettük, a fekete *drola* alá kötötték a selymekendőt. A menyasszony családjának gazdasági helyzetétől függően többet is (pl. hármat), úgy, hogy annak díszes, selyemrojtos sarkai hátul egymás fölött kivirítsanak.

A menyasszony hajának elkészítésére, különösen a hagyományörző falvakban, külön figyelmet fordítottak. Hozzáértő középkorú asszonyok végezték a fésülést, általában a rokonságból. Magát a haját hátrafésülve, általában egy ágra fonták. Doroszlón a halánték táján *kicsináták*, és a fonatok kezdetéhez alul, a fonat vége tájára pedig felül, fehér széles szalagot kötöttek. Kupuszinán nemcsak a fonat kezdetéhez kötöttek széles szalagot, hanem a hosszú hajra, sűrűn, szinte minden fonáshoz, apró, piros masnikat is. Gomboson ugyanez volt a szokás, de szalagok már a fejen (hátral a tarkó felett 3 db) is voltak, fehér színűek és a hajfonat alá kerültek. Tordán az egy ágra fésült hajfonat

végére, széles szalagból, *bokrot* kötöttek. Bajmokon sütővassal bodorították, és köröcskébe lerakták a fejen körül a haját.

Az így elkészített fejre került a menyasszonyi koszorú. Kupuszinán az ezüstös rezgőből, kék és fehér művirágocskákból, *borszín* gyöngyszemekből, tüköröcskékből készült, ami ugyanolyan kis virágocskákból állt, mint a vőlegény mellvirágja vagy kalapján a pántlikás *rúzs*a. A menyasszony homlokára simuló részt levélsor képezte, ami a doroszlóiak és gombosiak esetében zöld vagy fehér lehetett. Hátralé a tarkó fölé helyezték több faluban is az apró, fehér művirágból készült szűkoszorút. Amíg Doroszló, Gombos, Torda, Bezdán esetében elmaradhatatlan volt, addig Kupuszinán a menyasszony nem viselt mellvirágot. Ezeket a kellékeket a vőlegény bokrétaival a századforduló táján az esküvő után – legtöbb helyen az elején – üveggel ellátott faládikába helyezték, ami akár egy életen át ékesítette a ház tisztaszobájának falát, aztán sok év elteltével az egykori menyasszony koporsójába helyezték és temették el vele. Doroszlón az 1950-es években az a hiedelem járta, hogy miután a koszorú lekerül a menyasszony fejéről, tűzbe kell dobni, hogy többé senki ne viselhesse, ne vegye el első viselőjének szerencsáját, boldog legyen a házassága. Hasonló hiedelem később, a polgáriás viseletbe öltözött menyasszony fátylával kapcsolatban is élt. Habár a századforduló táján a szegény sorsban élő családok gyakran kérték kölcsönbe a menyasszony vagy vőlegény részére az esküvői öltözetet, az 1950-es években Doroszlón sokan tartották úgy, hogy nem szabad kölcsönkérni a fátylat, mert második viselőjének nem lesz szerencséje az életben. Ugyanekkor mások polgáriás, teljes menyasszonyi öltözetet kértek kölcsön.

Egy vagy több *gyöngysor* ékesítette minden menyasszony nyakát. Hátralé egy szalagcsíkkal kötődött. Erre kötötték vagy erősítették a háton két csíkban lecsüngő szélesebb szalagcsíkot, mely díszül szolgált (Doroszlón *lóggó*) a hagyományörző falvakban. Ezek a gyöngysorok általában fehérek voltak, de a hagyományörző közösségekben szürkés fényű, ezüstös, ill. sárgás fényű, aranyos gyöngysorok ékesítették viselőjük mellkasát.

Kupuszinán viszont az apró, matt, kék és piros gyöngyfűzerek szorosan a nyakhoz simultak. Hátralé rózsás szalaggal kötötték össze őket. Vidékünkön itt egyetlen helyen, keskeny fekete szalagra piros, fehér, zöld vagy kék, kb. 5–6 cm széles szalagokat is varrtak sorba, és ezt is a menyasszony nyakába kötötték, ami, mint egy palást, simult ruháján körben a szoknyája aljáig. A századforduló táján a pénzéremből készült, szalagra fűzött lázsiás (vagy annak utánzata) is divatos volt.

Miután éjfél tájban lekerült a menyasszony fejéről a koszorúja, hajfonatát a legtöbb helyen konyba tűzték (Bajsa, Ittabé, Bajmok, Debelyacsa, Torda) az 1920-as évek táján vagy felcsavarták, különböző segédeszközökre a hagyományörző közösségekben, és fejére került, életében először, asszonyágának jele: a főkötő, a fityula, amit aztán egy életen át viselt (Doroszlón, Gomboson, Kupuszinán a viseletben járó idős asszonyok fején ma is láthatunk ilyent, ünnepeken minden bizonnyal). Idősebb nőrokon készítette el az újmenyecske fejviseletét legtöbbször. Azt mondták: „főkonytúlta, fejire tette a konytot, alája még a sok gondot”. Így vezetik a násznép elé. Gomboson kendőt is kötnek a fityulája tetejére. Miután bevonult, leveti, és úgy táncolja menyecsketáncát. A fityula formáját illetően általában egy háromsarkos kendőforma, mely a fejet

körbe fogja, és díszes sarkát vagy feltűzik, vagy viselőjének hátára csüng. Típusát illetően a három hagyományörző községben a merevített forma (papírral bélelt) a jellemző ma is, de korábban Tordán, Ittabén is így bélelték. Más-
hol lazább, csak kelmével bélelt, pl. Bajmokon, Bajsán, Debelyacsán, Bezdán-
ban 1940-ben kontykendőnek igazították, megráncolták. A fityulák értékes
selymek, bársonyok és hímzettek voltak.

Az 1950-es évektől piros vagy piros mintás kendővel hátrakötötték a me-
nyecske fejét, ahogyan ma is legtöbbször teszik. A divatos frizurák miatt mind
gyakrabban előfordul, hogy a kendő is elmarad, és csak piros művirágot tűznek
a hajába.

Szabadkán és környékén (Ada, Kanizsa, Horgos, Zenta) az utóbbi 10 év-
ben az „operettruhába” öltöztetett újmenyecske fejére pártát tesznek. A ha-
gyományörző közösségekben, mint korábban, úgy ma is, a falura korábban jel-
lemző öltözete van az *újasszonynak*. Fityuláját (jegykonty), mint régen, anyó-
sától kapja. Ha a rokonságban senkinek nincsen hagyományos öltözete, köl-
csönkéri, hogy felöltözhessen. Ez a szokás már az 1940-es években is élt Dor-
roszlón. A mesterlányok gyakran a parasztlányoktól kértek kölcsön öltözetet
erre az alkalomra. Ekkor az újasszony magára ölhette díszes elejű, rövid ujjú
fehér ingét pruszlikkal, amit aztán menyecskeként is viselt. Korábban Bajmo-
kon, Bajsán és máshol sem varrattak külön öltözetet a menyecskétáncchoz. Az
újmenyecske egyik leánykori ruháját öltötte magára. Tordán az 1920-as évek-
ben arra is volt példa, hogy azért nem volt menyecskétánc a lakodalomban,
mert nem tellett ruhára. Több bánáti helységben, pl. Udvarnokon vagy Becs-
kereken még az 1980-as években tudunk olyan lakodalomról, ahol a *meny-
asszonytáncot* fehér ruhában táncolta a menyasszony.

Az 1930-as évektől Tordán, Bajsán, az 1940-es évektől Bezdánban, Ittabén,
Bajmokon, a menyecskeruha ma is leggyakoribb változata készült. Piros ala-
pon apró fehér pöttyös, vagy egyéb apró mintás szoknya, fehér, puffos ujjú
blúzzal és fehér köténnyel. Derékban szabott egyberuha is készülhetett, fehér
gallérral, fehér köténnyel vagy anélkül (1952, Torda). Ma a debelyacsai Nagy
Irén és az adai Orosz Angéla pipacsos mintáival is készülnek menyecskeruhák,
a korábbi műmagyar, illetve operettviselet mintájára.

Noha úgy tartják, hogy a vőlegény is épp olyan ünnepeltje a napnak, mint
a menyasszony, öltözetére mégsem fordítottak akkora gondot. Az 1900-as
években és később is a fekete kalap, fehér ing, fekete zakó és fekete nadrág
együttest tartották a legünnepélyesebbnek vidékünkön. A kalapra kerülhetett
a menyasszonyéval azonos vagy hasonló művirág-koszorú, több fehér, 5–6 cm
széles szalagszíkkal, később anélkül. Zakójának felső zsebébe slingelt szélű
zsebkendőt tettek, amit menyasszonya készített számára Doroszlón és Gomb-
oson. Zakója gallérra, ugyancsak művirágból, bokrétát, mellvirágot, Kupu-
szinán *rúzsát* tűztek. Az ing gallérja korábban kerekített volt. Elején díszítés,
több sor tűzéssel vagy színes, gazdag hímzéssel (Gombos, Doroszló). Kupu-
szinán az ingujjra *égszínkék* szalagot kötöttek masnira (hogy a vőlegényt ne
verjék meg szemmel), ami kivírtott a zakóujjból. Az elején úgyszintén kék
cicisgombokkal (apró négylyukú gomb) zárult. Rajta kék *mici*, télen kétsoros,
a jobb módúaknak prémes *bájkó*. A nadrág szabása koronként változó. A ko-
rábbi szűk parasztnadrágot, csizmanadrágot a bricsesz nadrág váltotta fel,

majd a polgáris pantalló. Doroszlón az 1920-as évekből ellenzós, barna vőlegénynadrágra is bukkantunk, a kabáton is található azonos, vitéz kötéses díszítéssel. A lábon kemény, ill. később puha szárú fekete csizma, majd magas szárú, illetve fűzős cipő volt. Míg az 1940-es években igen gyakori, 1960 táján szinte teljesen megszűnt a csizmaviselet a vőlegények esetében.

Amikor a menyasszony átöltözött, a vőlegény is levette esküvői ruháját, egyszerűbbre váltotta. Zakót nem minden esetben vett magára. Nadrágja szürke, barna, zöldes is lehetett. Ingén ekkor juthatott kifejezésre a gazdag, színes hímzés, mert tetején pruszlikot viselhetett. Erre tűzték rá a bokrétáját. A polgárisodás hatására Ittabén, Bajsán, Debelyacsán, Szabadkán, Tordán, Bezdánban az 1940-es években a széles, hosszú szalagok már eltűntek róla. Kalapot sem volt kötelező ilyenkor viselnie.

Hogy a lakodalmi szokáskör egyes összetevői mennyire archaikusak, az attól függ, hogy ezek a szokáselemek mennyit változtak, ill. hogy a különböző korok körülményei milyen mértékben hatottak rájuk. Mint egykor, a lakodalmi szokásrend elemei ma is tükrözik a társadalom és a kultúra változását. A változások külsőségeiben való megnyilvánulása az ifjú pár esküvői, ill. lakodalmi öltözetére is vonatkozik. Ezek a változások egy-egy hagyományos népi elem elmaradásával, ill. polgáris megjelenésével érzékelhetőek a legjobban. Míg az 1900-as évek elején minden parasztmenyasszony kezében díszes, slingelt szélű vagy *befűzős* (Gombos, Kupuszina) zsebkendő volt rózsafüzérrel, addig több faluban ez már az 1930-as évekre elmaradt, helyébe csokor került (Doroszlón 1961-ben). A parasztmenyasszonynak korábban nem volt fátyla sem. Bezdánban már az 1930-as években, Kupuszinán pedig az 1950-es, 1960-as években jelent meg a fehér selyembe öltözött parasztmenyasszony fején. Ekkor már nem viselte a sok színes szalagot a nyakában és hajfonatán sem. Bajmokon, ahogyan az ünnepi viselet, úgy általában a fehér menyasszonyi ruha esetében is fokozatosan elmarad a kötény, amit derékon az öv vált fel. Napjainkban kizárólag polgári – a kor divatjának megfelelő –, általában fehér ruhában esküdik a menyasszony.

A menyasszony-vőlegény, menyecske-újember öltözete mindig, így ma is, az adott kor új divatja szerint készül (divatos kelmék, színek, új szabásvonal), de hasonló elképzelések szerint (nem alkalmi viseletként). Korábban viszont a hagyományok íratlan törvényei alapján. Így egykor a parasztmenyasszony egyetlen községben sem jelent meg rövid ujjas ruhában, blúzfélében vagy ingben esküvőn nyáron sem! A változások a hagyományörző közösségekben a legszembetűnőbbek, ahol a lakosság jobban ragaszkodik az őt másoktól megkülönböztető hagyományokhoz, mint azokban a falvakban, ahol a polgárisodás korán megkezdődött. Pl. Bezdán, Bajmok, Bajsza, Torda esetében már 1940 táján, főleg nyáron, a vőlegény nem visel kalapot, Doroszlón 1960 körül szűnik meg a kalapviselet. Ugyanakkor a parasztvőlegénynek az 1940-es évekig általában, a hagyományörző közösségekben pedig egészen az 1960-as évekig, nem volt nyakkendője. A korán polgárisodó falvakban az ünnepi, így a menyasszonyi öltözet is korán lett városias, akkor is, ha a menyecske később otthon, még sokszoknyás viseletben járt (pl. Torda, Bajsza). A viselet megszűnésében kell látni a jegykendő vagy az anyóskonty elvesztett funkcióját is.

Végezetül megállapítható, hogy a mai lakodalmak szokásrendje is tartalmaz ugyan ősi elemeket, de azok jobbára tartalmukat és szerepüket veszítve, esetenként új értelmet kapva részei az eseménynek. Leegyszerűsödik, helyi, táji, népi sajátos jellegét veszti, a polgári új divatot követi mind az öltözet, mind a (közös) tánc. A zenei ritmus felgyorsul, a táncfigurák szegényesek, eltűnnek. Az esemény részvevői a társadalmi szokásokban, öltözetben, dalban, zenében keresendő ősi elemek valódi tartalmát már nem ismerik.

Az idősebbek szerint ennek oka az, hogy a szülők nem szólnak (szólhatnak) bele a fiatalok dolgába úgy, ahogyan korábban szokás volt.

Szabadka, 2000 júniusa